

Mustafa KARABULUT*

ŞİİR VE BİLİNÇALTI: EDİP CANSEVER ÖRNEĞİ

Özet

Şiir, gerek anlam derinliği, gerekse imge dünyası bakımından edebiyat türleri içerisinde önemli yere sahiptir. Şiir bireyin bilinç ve bilinçaltı taraflarına hitap eden bir tür olarak psikoloji bilimi ile yakın ilişkiler kurar.

Bilinçaltı, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramında geliştirilmiş bir kavramdır. Buna göre; bilinç yapısı görülen bilinç durumlarının arkasında çok daha derinde ve görünmez bir bölgede çalışan başka bir yapıdır.

Psikanalistler, bireyin bilinçaltı yönünü ortaya çıkararak, çocukluk yıllarında karşılaştığı ve hayatında izler bırakan unsurları ortaya koymayı onu tedavi etmeyi esas alır. Psikanaliz, insanın bilinçli fikir, duygu, ilgi ve davranışlarının bilinçaltı ile yakından ilgili olduğunu öne sürmektedir. Psikanalizin ortaya çıkması ve tutunmasında Sigmund Freud'un bilinçaltı üzerine yaptığı çalışmaların önemli yeri vardır. Bilinçaltı, hem biyolojik kalıtsal olan ilkel cinsellik ve saldırganlık içgüdülerinden, hem de baskı altına alınmış düşünceler, anılar, istekler ve dürtülerden meydana gelir. Bireyin bilinçaltındaki unsurlar onu huzursuzluğa ittiği için bilince doğrudan çıkamaz, ancak bazen bir şekilde kendisini gösterir. Bilinçaltına itilmiş yaşanmışlıklar, duygu ve düşünceler rüya ve hayaller ile de ortaya çıkabilir. Freud da insan davranışlarını açıklamada bilinçaltının verilerinden yararlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde II. Yeni şiirin en önemli isimlerinden olan Edip Cansever, şiirlerinde bilinçaltı unsurlarını ustaca kullanmıştır. Bu makalede amacımız, şiirde bilinçaltı unsurlarının nasıl yer aldığını Edip Cansever'in şiirlerinden seçtiğimiz örneklerle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Edip Cansever, psikanaliz, bilinç, bilinçaltı.

POETRY AND UNCONSCIOUS: EXAMPLE OF EDIP CANSEVER

Abstract

Poetry, should mean depth, as well as the image has an important place in the world in terms of the types of literature. Poetry individual's conscious and unconscious sides appeal to establish close relations with the psychology of a kind.

The unconscious is a concept developed by Sigmund Freud's psychoanalytic theory. According to this; Much deeper awareness building seen behind an invisible zone of consciousness and working in another building.

Psychoanalysts, revealing aspects of the individual's subconscious, faced during his childhood and his life, leaving traces reveal elements essential to get treated him. Psychoanalysis human conscious ideas, feelings, and behavior are closely linked to the subconscious level of interest suggests that about. The emergence of the psychoanalysis of Sigmund and his work on hold in Freud's subconscious has an

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkarabulut@adiyaman.edu.tr

important place. The subconscious, which are biologically inherited primitive instincts of sexuality and aggression, as well as suppressed thoughts, memories, desires and consists of impulse. factor in an individual's subconscious and consciousness can not go directly to the unrest to push him, but sometimes shows itself in a way. pushed to the subconscious experiences, feelings and thoughts may arise with dreams and visions. Freud was also used data from the unconscious to explain the human behavior.

In the Republican era in Turkish poetry. New poems of Edip Cansever the most important names, poems skillfully used the subconscious elements. In this article, our goal is the subconscious element in poetry is to demonstrate with examples how involved we choose the poems of Edip Cansever.

Keywords: Poetry, Edip Cansever, psychoanalysis, consciousness, unconscious.

1. Giriş

Edebî eserlerde sanatçının açığa vuramadığı, bastırıldığı arzu, duygu ve düşünceleri yer alabilir. Bu sebeple sanat eserine “yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz” (Moran, 1999: 152).

Şiir, edebî eserler içerisinde kendine özgü yapısıyla farklılıklar taşır. Özellikle bünyesinde anlam derinlikleri ve zengin çağrışımlar bulundurması bu türü ayrı bir kategoriye koyar. Bu bakımdan insanın duygu ve düşünce dünyasının hemen bütün taraflarına seslenebilir. Bu ise özellikle psikoloji ve psikanalitik bakış açısıyla yakınlık gösterir. “İnsanın zihinsel, ruhsal, fizyolojik ve kültürel öğelerle biçimlendirdiği dil yetisi oldukça karmaşık bir sistemdir ve özellikle de bilinçdışı gibi gözlenmesi zor kavramlarla bu sistemi açıklamak, yorumlamak, aydınlatmak her ne kadar zor olsa da psikoloji ve diğer bilimlerin çalışmaları doğrultusunda dil ve bilinçdışının yadsınamaz bir ilişkisi olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır” (Köprülü, 2014: 951).

Sigmund Freud bilinçdışı kavramını ortaya çıkararak bilinçdışının bilinçle olan kompleks ilişkisini dile getirir. Freud’a göre, insanın bilinci oluşmadan önceki dönemde zihninde bulunanlar bilinçaltına itilerek kişinin bilinçdışını oluşturmaktadır. Bilinçdışı, bilincin kişide gelişmesiyle birlikte, bir şekilde kontrol altında tutulur. Aksi halde kişi, daha çok kaygı hissi yaşar (Atlı, 2012: 259).

Psikanalizin temel unsurlarından olan bilinçaltı bireyin psikolojik yapısını, davranışlarını açıklamada büyük önem taşır. “Psikoloji bilimi, bilinçaltıyla doğrudan ilgilidir. Psikanalize göre, insan ruhunun bilinçli yönüyle beraber, bilinçsiz tarafı da vardır ve insan davranışlarının çoğu bilinçaltı tarafından yönetilir. Psikanalistler yaratma eylemini psikolojik bir etkinlik olarak görür ve sanatçının eseriyle arasındaki ilişkiyi ortaya koyarlar. Psikanaliz sanatçının bilinçaltına inerek eserin neden ve nasıl yazıldığına dair ipucu arar” (Karabulut, 2011a: 974).

Psikanalizde ruhsal durumların tesadüfi olmadığı, önceki olaylarla ilişkili olduğu kabul edilir. “Psikanalizin çıkış noktası bilincin sadece görünen değil, bir de görünmeyen kısmı olduğu ilkesidir. Freud’a kadar insan davranışlarının kökeni daha çok fizyolojiyle ilişkilendirilmekteydi. Uzun çalışmalardan sonra Freud, insan davranışlarının kökeninde fizyolojik durum ve rahatsızlıklar kadar, bilinçdışı alan denen bir başka alanın müdahalesinin de olduğunu ortaya çıkardı ve bu bilinçdışı

alanla ilgili çalışmalarının yapıldığı disipline psikanaliz adı verildi” (Emre, 2006: 156).

Sanat eseriyle sanatçının bilinçaltı ve psikolojik yapısı arasında önemli bağlar bulunur. “Freud’a göre yazar, ‘baskılama bariyeri’ belirli ölçüde esneklik taşıyan ve bilinçaltının konuşmasına izin verecek cesareti olan kişidir” (Cebeci, 2009: 119). Freud bunu sanatçıda ‘bastırma mekanizmasının esnekliği’ kavramı ile açıklar.

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud’a göre, genellikle toplumca kabul görmeyen cinsiyet ve saldırganlık duyguları bilinçaltına (subconscious) itilir. Bu dürtüleri bilinçte canlı tutmak bireyi genel olarak rahatsız eder. Birey, bilinçaltına itilmiş bazı arzularının farkında olamaz, ancak onlar kişinin davranışını etkilemeyi sürdürür. Psikanalitik yaklaşım dil sürçmesi, unutmalar, hatalar ve buna benzer davranışları bilinçaltındaki isteklerin ifadesi olarak algılanır. Bilinçaltına itilmek zorunda kalan istekler orada kaybolup gitmezler; şu veya bu biçimde toplumca kabul edilebilen davranış kılıfına bürünerek (sanat, bilim, spor alanlarında) kendilerini ifade eder (Cüceloğlu, 2000: 31).

Sigmund Freud ayrıca bilinçdışı üzerine yaptığı araştırmalarda öncelikle kendi kişiliğini çözümlenmeye çalışmış, kendi iç dünyasına inebilmek için “rüyalar”ı önemli bir veri olarak kullanmıştır. Kendi rüyalarını çözümlenme gayreti içine giren Freud, bunları daha sonra *Düşlerin Yorumu*¹ (The Interpretation of Dreams) adlı kitabında ortaya koyar. Bu eserdeki rüyaların çoğu kendisine aittir. Freud bu eserde rüyaları “bilinçdışında gizlenen isteklerin bilinç düzeyindeki anlatımı” olarak tanımlar ve bilinçdışının bir tezahürü olarak görür. Freud, psikanalizin hem kuramı, hem de pratiği bakımından düş yorumunun çok önemli olduğunu söyler.²

Carl Gustav Jung, bilinçaltına büyük önem vermiş ve bu kavrama “kolektif bilinçaltı” ile yeni bir boyut kazandırmıştır. Kişinin bilinçdışı, bilincine göre çok geniş, hatta sınırsız bir dünyayı kapsar. Bilgin Saydam bu durumu Carl Gustave Jung’un, “Sonlu olan, sonsuz olanı hiçbir zaman kavrayamayacaktır” (Saydam, 1997: 11) sözüyle açıklar. Bilinçdışı sonsuz olanı kapsadığı için, sonlu olan bilinç tarafından tam olarak anlaşılabilir.

Jung, düşüncelerini arketipsel bakışla ortaya koymuştur. “Bazı insanların bilincine varamadığı birtakım nesnelere, diğer bazı insanların bilinç alanında bulunur. Ben bu tür içerikleri kendisinde barındıran kategoriye ruhsal bilinçdışı ya da kişisel bilinçdışı diye niteliyorum; çünkü bizim görebildiğimiz kadarıyla, salt kişisel öğeleri kapsıyor. Öyle öğeler ki, bütünüyle insanın kişiliğini oluşturmaktadır” (Jung, 1996: 51).

Şair ve yazarların eserlerinin ortaya çıkmasında birçok unsur vardır. “Her sanatkârın eserinde şahsiyetinin izlerini bulmak mümkündür. Eser, yazarından ayrı düşünüldüğünde metnin edebî yönü ve kıymeti üzerinde durulur. Her eser, sanatkârın dışında var olsa da, ondan izler taşır” (Kavaz, 1999: 50).

¹ Freud’un kişilik çözümlemesinde rüyalar üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde elde ettiği bulgular için bk. Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu I*, (Çev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul, 2009; Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu II*, (Çev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul, 2010.

² Sigmund Freud, age.

İkinci Yeni şiirinin önemli bir temsilcisi olan Edip Cansever, ilk şiirlerinden sonra bilinçaltı ve bilinçdışı unsurlara önem verir. Şair, bireyin bilinçaltından gelen unsurları bilince yansıtmada ustadır.

2. Edip Cansever'in Şiirlerinde Bilinçaltı Unsurları

II. Yeni şiirinin önemli şairlerinden Edip Cansever, "İkinci Yeni'nin kuyumcu şairi" (Korkmaz 2009: 290) olarak tanınır. Şiirlerinde toplum kuralları içinde bunalmış bireyi başarıyla anlatan şair, zengin imge kullanımı ve dramatik şiirdeki ustalığıyla şiir dünyamızda önemli bir yere sahiptir (Karabulut, 2011b: 149).

O, "Umutsuzlar Parkı" adlı şiirinde psikanalizin en önemli unsurlarından bilinçaltına geniş yer verir. Çağrışım zenginliği bakımından büyük önem taşıyan bu şiirde şair, insanın dünyaya gelişinden itibaren dünyayı tanıma çabasını dile getirir. Şair, "Binlerce, ama binlerce yıldır yaşıyorum / Bunu göklerden anlıyorum, kendimden anlıyorum biraz / İnsan, insan, insandan; ne iyi ne de kötü / Kolumu sallıyorum yürürken, kötüysen yüzümü buruşturuyorum" (S.K.I, s. 162)³ diyerek, bilinçaltındaki karamsar yapıyı ortaya koyar. Şair daha sonra, "Çok eski bir yerimdeyim, çürüyen bir yerimden geliyorum / Öldüklerimi sayıyorum, yeniden doğduklarımı" (S.K.I, s. 162) ve "Kimi ellerini sürüyor, kimi gözlerini kapıyor yaşadıklarına / Oysa ben düz insan, bazı insan, karanlık insan / Ve geçilmiyor ki benim / Duvarlar, evler, sokaklar gibi yapılmışlığımdan." (S.K.I, s. 162) diyerek, bastırıldığı olumsuz etkileri ötekine dönüştüren bir unsur olarak ele alır ve ayrıca bilinçaltındaki çürümüşlüğe, karanlıklara ve donukluğa göndermeler yapar. (Karabulut 2013: 109). Özne/ben, bilinçaltında ötekinin değerler dünyasına dönüşen duyguları kişinin yalnızlık ve umutsuzluğunu bilinçaltındaki karamsar unsurlarla işler. Şiirin bütününde karamsar bir hava hâkimdir.

Bu şiirde bireyin bilinçaltındaki acı veren şeyler yalnızlık ve varoluş temalarıyla birlikte ele alınır. Şiir öznesi, "Bilmezler, kızmıyorum, bunu onlardan anlıyorum biraz / Erimek, bir olmak ve unutulmak içindeki onlardan / Ya da bir başkaca şey: ben kendimi ayırıyorum / O yapayalnız olmanın kendimi" (S.K.I, s. 162) diyerek, kendisini "erimek", "unutulmak" sözcükleriyle bir arada düşünerek, yapayalnız olan "kendisini" aradığını söyler. Cansever daha sonra, kendisini uzun bir hikâyeye benzeterek, sıkıntılı hâlini ortaya koyar:

"Böyleyken akıp gidiyorum bir nehir gerçeği gibi

Sanki ben upuzun bir hikâyeye

En okunmadık yerlerimle

Yok artık sıkılıyorum."

(Umutsuzlar Parkı III, *Umutsuzlar Parkı*, S.K. I, s. 162)

Edip Cansever "Otel" adlı şiirinde, otel imgesiyle bireyin bilinçaltı ve bilinçdışı taraflarını da ifade eder. Şiirin ilk bölümünde geçen "Denizin alçalışıyla otel bir düştü / Binlerce kalıntı şehir değerinde" (S.K.I, s. 457) dizelerde otel batmakta olan bir gemiyi imgeler. Bu şiirdeki ben-anlatıcı, "O zaman belki bendim, belki bir şekil bildirisi / Gibi o zaman işte çok değerli bir taş / Bakar gibi ben / İstekli,

³ Bu çalışmada Edip Cansever'in bütün şiirlerinin yer aldığı "Sonrası Kalır I" ve "Sonrası Kalır II" adlı eserler esas alınmış ve S.K.I ve S.K.II şeklinde kısaltılmıştır. (Künye için bk. Kaynakça)

sonra durgun, giderek düşünceli” (S.K.I, s. 458) diyerek çatışmalarını, tedirginliğini ve kötümserliğini ifade eder. Şair daha sonra bilinçaltındaki çelişkileri dile getirir:

“Derdim ki -daha doğrusu yaşadım-
Mutluluk alışılmış bir kötümserlikti
Ki tarih aldatılırdı, korkardım
Gözü dönmüş bir kuşun göğsünü didikler gibi
Bağrını açar gibi bir azizin
Açardım ben de içimi - bu şehir kimin?
Kimsenin değil-”

(Otel I, Kirli Ağustos, S.K.I, s. 458)

Bu şiir mitik göndermeler yer alır. Prometheus miti şiirin alt tabakasını oluşturur. Prometheus nasıl zeus tarafından cezalandırılmışsa şiirin öznesi künümündeki ben kendi tarihselliğini tahrip olan bellek mekânlarında arar. Nitekim bilinçaltı mekân düzlemde bireyin mimetik bellek mekânlarının oluşmasını sağlar. Edip Cansever, bu şiirde bilinçaltındaki bir “ses”ten bahseder. Ben-anlatıcı, “Ses, o kalın ses, hiçbir şey umdurmayan / Doru bir at dilinde orman ve su / Korkuyu, sonra da yalnız korkuyu / Büyüten ordan oraya / Sayısız çeşitlendiren onu / Yani bir hayat olarak çıkararak karşımıza / Bir sestir bu” (S.K.I, s. 459) diyerek, iç dünyasındaki duygulanmaları ifade eder. Bu ses, bireyin ruh dünyasında gel-gitlere sebep olmakla beraber, sonunda ölümü çağrıştırmayla da anlam derinliği oluşturur:

“Sadece bir ses idiyse, bir durup bir boşaldıkça
İçimize düşüren boynumuzu
Yerleşen bizi pek az tanıyan yüzümüze sonra da
İğrenmenin koşulu bir at gibi durduğu
Bir uzunluğu ya da bir alanı olmayan yüzümüze
Yerleşen
Sızdıkça sızan bir çay saati gibi içimize
Yani bütün bir burukluğu birden içeren
Ve soran birden sorusunu
Hanlarda denk saran yolcuların
Yağmura kuşkuyla bakan
Gözleri gibi
Ses, o büyük ses, desem ki
Sorardı bize durmadan
Sorardı ölümün bütün bildiklerini.”

(Otel I, *Kirli Ağustos*, S.K.I, s. 459)

İlgili şiirdeki otel imgesinin “bellek’e karşılık geldiği” (Dirlikyapan, 2003: 84) düşünülebilir. “Anı sürüleri” (S.K.I, s. 457) ise geçmişe yapılan gönderme olup yaşanmışı temsil eder. Anılar, “*Hep birden unutulmuşluğa dadanan / Hep birden, ama tek bir yaratık gibi / Çıkarak gözlerime yarı loş mağrasından / Görülmemiş bir şekilde intihar ederdi.*” (S.K.I, s. 457) dizelerinde de görüldüğü gibi, bellekten ayrılmaktadır. Otel, ben-anlatıcının zihninde, koridorlardan geçilen bir mekândır. “Ara-koridor (geçiş) mekân, edebî türlere gerçeklik hissi veren dekor ve mekân kavramı, kahramanların kurmaca dünyanın içinde yer edinmesini sağlar. Bu tür mekânlardan bir tanesi de ara-koridor mekânlardır. Roman, öykü ve diğer edebî türlerde sıkça karşılaştığımız ara-koridor mekânlar, kişiler üzerinde geçici ve fon bir izlenim bırakır. Roman, öykü v.b. edebî türlerdeki anlatı kişisi ve kahramanlar, ara-koridor mekânlar sayesinde yutucu (dar, kapalı), besleyici (geniş, açık) mekânla ilişkiye girerek kendilerini psikolojik ve sosyolojik açıdan ortaya koyar” (Şahin, 2008: 122-123). İlgili şiirde, “*Ölüler dirilirdi. Çıkamazdım ki otelden / Ben otelden hiç çıkamazdım ki*” (S.K.I, s. 460) sözleri, öznenin bilinçaltındaki orselenmelerinin bilinç düzeyine çıkmasıdır.

Yukarıdaki şiirde de anlaşılacağı gibi bellek ve kimlik arsında sıkı bir ilişki vardır. “Kimlik bir bilinç sorunu, daha doğrusu kişinin kendi hakkında bilinçsizce oluşan algılayışının blince çıkmasıdır. Ben dışarıdan içeriye doğru oluşur. Her birey, ait olduğu gruptaki etkileşim ve iletişime katılımı ve grubun kendisini algılayışı oranında bireydir. Kaçınılmaz olarak grubun biz-kimliği, bireyin ben-kimliğinden önce gelir (Assman, 2001: 130-131).

“Mendilimde Kan Sesleri”, Cansever’in toplumsal duyarlılığını dile getirmekle beraber, onun bilinçaltının da dışı yansıdığı bir şiirdir. Şair, “*Dağılmış pazar yerlerine benziyor şimdi istasyonlar / Ve dağılmış pazar yerlerine memleket / Gelmiyor içimizden hüzünlenmek bile*” (S.K.I, s. 619) diyerek memleketin durumunu dağılmış pazar yerlerine benzetir. “Memleketin ‘dağılmış pazar yeri’ne benzemesi, varolanın tüketilmesini, sahiplenilmesini ve sömürülmesini işaret eder. Sorumlu, kayıtlı bir aydın olarak şairin varolan karşısında sadece hüzünlenebilmesi, sömürü karşısında çaresiz kalmış olduğunu işaret eder.” (Öcal, 2009: 85) Şair için acı olan, bu sömürüyü görmesi ve bu durum karşısında çaresiz kalmasıdır.

O, bilinç ve bilinçaltının gerisindeki boşluğu ve yerine göre susmanın bir eylem olduğunu bilen, toplumcu duyarlılığı tekdüze bir savsöz anlatımına düşürmeyen bir ozandır (Onaran, 2002: 55). Şair, 1960’lı yıllardaki ülkenin durumu ve Almanya’ya göç edenleri bilinç ve bilinçaltı verileriyle dile getirir.

Bu şiirde özne-benin bilinçaltındaki tren imgesi, kopuşa, yok oluşa işaret eder. Öyleki işçiler cepheye -bir bakıma ölüme- giden trenlere benzetilmiştir:

“Yok olan bir şeylere benzerdi o zaman trenler

Oysa o kadar kullanışlı ki şimdi

Hayalsiz yaşıyoruz nerdeyse

Çocuklar, kadınlar, erkekler

*Trenler tıklım tıklım
Trenler cepheye giden trenler gibi
İşçiler”*

(Mendilimde Kan Sesleri, *Sonrası Kalır*, S.K.I, s. 619)

Yukarıdaki şiirin sonunda özne, şiir boyunca seslendiği kişi olan Ahmet Abi’ye “mendilindeki kan” hakkında bilgi verir:

*“Ahmet Abi, güzelim, bir mendil niye kanar
Diş değil, tırnak değil, bir mendil niye kanar
Mendilimde kan sesleri.”*

(Mendilimde Kan Sesleri, *Sonrası Kalır*, S.K.I, s. 619)

Ben Ruhi Bey Nasılım, Ruhi Bey adlı kişinin çocukluk ve ergenlik döneminde yaşadıkları geriye dönüş yöntemi ve şiir anlatıcıları vasıtasıyla dile getirildiği eserdir. Burada yer yer Ruhi Bey’in bilinçdışı ve bilinçaltı tarafları verilir. Şiirin ilk metninde özne, “Gördün mü hiç suyun yanmasını tuzda / Gördüm ben bu yaşam boyu iniltiyi” (S.K.I, s. 15) diyerek, geçmişteki travmalarını, “suyun yanması” imgesiyle verir. Özne/ben’in “Beni bir sardunya büyüttü belki.” şeklindeki şüpheli durumu, onun bilinçaltındaki çatışmalarla ilgilidir. “Toplumsal anlamda değerler çatışması yaşamak toplumun içinde barındırdığı kendi olma bilincini özümseyememesinden kaynaklanır. Kalabalıklaşan insan yığın(lar)ı, kendine özgü yeni ve başkalaşmış değerler benimsedikçe kendi öz değerlerinden kopar. Bu durum kolektif bilincin, öz değerlere tutunamayışı ve kendini durmadan değiştirmesine neden olur. Zira metalaşan insan, geniş anlamıyla kendi dünyasını ve yaşamı ötekileştirir” (Şahin, 2013: 2318-2319).

Ruhi Bey, ilk dönmelerdeki halini bir “hayalet”e benzeter (Karabulut, 2013: 113).

*“O ben ki
Bir kadında bir çocuk hayaleti mi
Bir çocukta bir kadın hayaleti mi
Yalnızca bir hayalet mi yoksa.”*

(Ben Ruhi Bey Nasılım I, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 16)

Ben Ruhi Bey Nasılım’ın ilk altı bölümündeki monologlarda Ruhi Bey’in bilinçaltına da inilir. O, içinde bulunduğu durumu, “Yere dökülen bir un sessizliği” (S.K.II, s. 16), “Göge bırakılmış bir balon sessizliği” (S.K.II, s. 16), “Yanmış bir limonluk” (S.K.II, s. 17), “Bir yaban gülü yaprağı” (S.K.II, s. 17), “Kurumuş bir dere yatağı” (S.K.II, s. 18) vb. trajik sözlerle ifade eder.

Ruhi Bey, içindeki sıkıntıları “buruşuk bir iç çamaşırı gibi saklayan bu kımlıtsız gövde” (S.K.II, s. 19) olarak tanımlayarak, bilinçaltını bilince taşır. Onun bilinçaltındaki trajik unsurlar şiir boyunca devam eder. O, kendisini bir yerde “Kızgın bir sardunyanın üstelik üvey çocuğu” (S.K.II, s. 35) olarak görür. Onun bilinçaltında “kırbaç” imgesi de önemli yer tutar:

“Dışardan çam ağaçları görünürdü. Bir kırbaç gibi görünürdü. Ve

ağaçların üstünde kırbaç kılıflarına benzeyen ve evlatlıkların mavi pazen giysilerini andıran kalınlaşmış bir gökyüzü dururdu.”

(Ben Ruhi Bey Nasılım I, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 30)

“Kırbaç”, eriliğin simgesi olup bu şiirde otokrat babayı temsil eder. “Kırbaçıyla birlikte bir çam ağacına gömülü” olan babası Ruhi Bey’in hatırlamak istemediği olumsuz unsurlardır. Ruhi Bey, kötü anılardan uzak durmak ister, ama onlar bilinçaltına yerleşmiştir. Bu sebeple, “*Ansak mı anmasak mı*” (S.K.II, s. 22) gibi bir çelişkiye düşer. O, anılardan içeri kaç türlü girileceği hakkında şöyle söyler:

“1 - İşte! bir zambağın özsuyunun içilişi gibi

2 - Süt emer gibi bir memeden

Bütün renklerin ve bütün kokuların bir anda bilinişi

3 - Dibini kazıyor alanlar: dünyanın iç çekişi.”

(Ben Ruhi Bey Nasılım I, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 30)

Ruhi Bey, bilinçaltında anılar bir çelişkiler yumağı olduğu için, anılara dönüp dönmeme arasında kalmıştır. Bu durumu Bachelard, *Mekânın Poetikası*’da şöyle ifade eder: Yalnızca anılarımız değil, unuttuklarımız da içimizde ‘barındırılmıştır’. ‘Bilinçsizliğimiz’ barındırılmıştır. Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve ‘evleri’ ‘odaları’ sürekli anımsayarak kendi içimizde oturmayı öğreniriz. Daha şimdiden görüyoruz ki, evle ilgili imgeler iki yönde birden ilerliyor: Biz onların içinde olduğumuz ölçüde onlar da bizim içimizde” (Bachelard, 1996: 28).

Ruhi Bey, eşi Hayrünnisa ile “*Pencerede sapsarı bir limon görüntüsü / Duvarda rengârenk bir kırbaç koleksiyonu*” (S.K.II, s. 57) olan konakta geçirdiği gerdek gecelerini unutamaz. Anlaşıldığı üzere, Ruhi Bey bu gecede başarılı olamaz:

“Hayrünnisa vardı, ben yoktum

Üç gün üç gece geçti, ben yoktum

On gün daha geçti, sonra ben günleri unuttum”

(Ruhi Bey Anlatıyor: Bir Düğün Günü ve Sonrası, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 58)

Ruhi Bey, eşiyle geçirdiği cinsel başarısızlıktan sonra, “Yaşadığı konağı bir kadın gibi betimleyerek şehvetle soyduğunu, öfkeyle kanını akıttığını ve konakla beraber olduğunu anlatır” (Dirlikyapan, 2007: 128).

“Koskoca bir konağı bir başıma soydum

Yer halılarını çıkardım, kalın kadife perdeleri

Maun konsolu, Çin porselenlerini, gümüş takımlarını

Hatırlıyorum

Mineli pantiyeleri çıkardım, altın zincirleri, pırlanta yüzükleri

Büyük kristal avizeleri, sedefli koltukları

Bursa çatmalarını, Beykoz koleksiyonlarını, minyatürleri

*Hepsini, hepsini bir bir çıkardım
Tutkuyla çıkardım, şehvetle çıkardım
Öfkeyle
Kanını akıtaraktan konağın
Hatırlıyorum
Konakta o gece konakla kaldım.”*

(Ruhi Bey Anlatıyor: Bir Düğün Günü ve Sonrası, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 59)

Yukarıdaki dizelerde Ruhi Bey’in bir konağı tek başına soyup konağın kanını akıtması ve geceyi konakla geçirmesi, cinsel çağrışımlara açıktır. Bu, anlatıcının bilinçaltına yerleşmiş olan eşiyile yaşayamadığı cinsel ilişkinin bilinçdışına çıkmasıdır.

“Ruhi Bey ve Limonluktaki Yangın” adlı bölümde Ruhi Bey, bilinçaltına yerleşen travmatik bir olaydan bahseder. Kendisi on altı yaşındayken, üvey annesinin tacizleri sonucu duygu ve düşünce dünyası trajik bir hal almıştır:

*“Sokuldu bana iyice, bana sarıldı
Dudaklarımı aldı, dudaklarımı taşırdı
Köpüren sütler gibi taşırdı
Köpükler içinde kaldım
- Mevsim her zamanki gibi yazdı -
Birden beyaz bacaklarını gördüm
Sonra her şeyi gördüm
O her şeyi ben ilk defa gördüm.”*

(Ruhi Bey ve Limonluktaki Yangın, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 67)

Ruhi Bey, eşi Hayrünnisa ile girdiği cinsel deneyimden başarısız olmasına rağmen, üvey annesiyle yaşadığı ilişkide durum farklıdır. “Annesine karşı ‘ben vardım’ diyen anlatıcının bu ifadesi, eşi söz konusu olduğunda ‘ben yoktum’a dönüşür” (Dirlikyapan, 2007: 129).

*“Anladım neden sonra
Anladım kötülük olsun diye geldiğini limonluğa
O bembeyaz dişleriyle yoktu, ben vardım
Üç gündüz daha geçti, ben vardım
On gün daha geçti, sonra ben günleri unuttum
-Unutmak ben büyüdükçe o benim çocukluğum-”*

(Ruhi Bey ve Limonluktaki Yangın, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 69)

“Kısa Bir Not: Konakta Son Gün Ve...” başlıklı kısımda ise Ruhi Bey’in iç dünyasındaki çatışmalar ön plandadır. O, üvey annesinin ölüsünü, “Bir bulantı cenazesi gibi kaldırdılar içimden” sözleriyle dile getirir. Üvey annesinin cenazesini evden çıkardıktan sonra, konaktaki eşyaları kırıp döker ve dışarı atar:

*“O gece konağın bütün lambalarını yaktım
Elimde bir içki şişesiyle ben
Sanki bir insan şehrayini vardı da, ben
Gecesiz bir sarışındım
Gecesiz bir sarışındım ve işte
Bütün kapıları açtım kapadım
Kırdım parçaladım elime ne geçtiyse
Biblolar mı olur, yağlıboya tablolar mı, kristal takımlar mı
Elime ne geçtiyse
Açtım pencereleri dışarı attım.”*

(Kısa Bir Not: Konakta Son Gün Ve..., *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 71-72)

Bilinçaltı karanlıktır ve büyük bir konak gibidir. Gece ışık yakmak bilinçaltına inmek yani bilinçaltını bilinç düzeyine çekmek, gizli olanları görünür kılmak demektir. İlgili bölümün sonunda Ruhi Bey, “*Yaktım konağı da o gece / Bir daha, bir daha yaktım / Yüzlerce, yüzbinlerce yaktım hiç usanmadan*” (S.K.II, s. 77) diyerek, bilinçaltında kendisine acı veren bir “varlık”tan kurtulmuş olur. Sonunda, “*Bir Ruhi Bey olarak Ruhi Beysiz / Kentin içine kadar sokuldum*” diyen Ruhi Bey’in, “Hayatını acıya boğan Ruhi Bey’lerden birini öldürdüğünü, benliğinin o parçasından kurtulduğunu göstermektedir. Ancak, henüz tam anlamıyla bir özgürleşme gerçekleşmemiştir. Bunun için ölen ‘ben’in cenazesini kaldırmak gerekecektir” (Dirlikyapan, 2007: 130).

Ruhi Bey, konağı yaktıktan sonra kalmak için otelere gider. “Otel Kâtibi” adlı bölümde, Ruhi Bey’in sürekli pencereden dışarı baktığı görülür. “Bir Olay: Ruhi Bey ve Gülcünün Ölümü” başlıklı bölümde ise, Ruhi Bey, “*Her yanı aynalarla çevrili bir meyhanedeydim / Sırçaları dökülmüş aynalarla / Parça parça görüyordum kendimi*” (S.K.II, s. 86) derken, dışarıda yağın altında bir gül satıcısının cesedi görülür. Ruhi Bey, burada parçalanan benliğinin bir parçasını Gülcü’nün ölüsüne benzetir.

*“Ben meyhanenin penceresindeyim
İçerde ve kar içindeydim
Bir demet gül içindeydim
Güle gömülüydüm*

Kana.”

(Bir Olay: Ruhi Bey ve Gülcünün Ölümü, *Ben Ruhi Bey Nasılım*, S.K.II, s. 88)

Gülcünün cesedini morg arabasıyla götürdüklerinde, Ruhi Bey, “*Günlerdir ilk olarak güldüm, gülümsedim / Yıllardır ilk olarak / Sanki ilk gözyaşının tarihini buldum, üstünü çizdim.*” (S.K.II, s. 88) diyerek, mutluluğunu dile getirir. Burada “Sanki Gülcü’nün cenazesini değil Ruhi Bey’in 16 yaşında üvey annesinin tacizine uğrayan parçasını kaldırmışlardır.”

Ben Ruhi Bey Nasılım’ın “Acaba” adlı kısmında geçen, “*Bütünüyle bir semte benziyor Ruhi Bey / Binlerce, on binlerce kedinin hep birden kımladığı*” (S.K.II, s. 94) dizelerinde Ruhi Bey’in parçalanmış benliğine göndermeler yapılır.

“Düşlüyor Ölümünü Ruhi Bey” başlıklı kısımda Ruhi Bey’in, ölüsünü beklediği belirtilir. “*Ölüsünü bekliyor Ruhi Bey / Bir yanda Ruhi Bey bir yanda ölü / Ve görmemek ister gibi ölüyü*” (S.K.II, s. 98) dizeleri, Ruhi Bey’in içindeki “ben”i ile ilgilidir. Şiirde yer yer geçen, “*Ben Ruhi Bey Nasılım*” ifadesinin yanıtı ise şöyledir: “- *Mutlusunuz Ruhi Bey.*” (S.K.II, s. 101). Şiirin sonunda Ruhi Bey, ölüleri/ölüsünü gömmüş ve mutlu bir şekilde görülür. Koro’nun, “*Nerdesiniz Ruhi Bey*” sorusunu, Ruhi Bey, “*Bütün ölülerimi gömdüm, geliyorum.*” (S.K.II, s. 105) diye yanıtlar. Koro’nun, “*Her insan biraz ölüdür / Biz de biraz ölüyüz.*” demesi üzerine Ruhi Bey, “*Ölüler ki bir gün gömülür / İçimizdeki ölüler, dışımızdaki ölüler / İnsan yaşıyorken özgürdür / İnsan yaşıyorken özgürdür.*” (S.K.II, s. 107) diyerek yaşam/ölüm tezadında benliğinin acı veren kısmını -hastalıklı tarafını- öldürmeyi ifade etmek ister.

Yaşam-ölüm trajedisi insanın varoluşundan bu güne zihnini meşgul eden bir husustur. “Ölüm, bir zaman kesitin sona ermesi ve insanın bu akışkan zaman diliminde kendini tamamlayamadan veya kendini kutsal olan yaşama bağlamadan ayrılmasıdır.” (Şahin 2009: 214). Edip Cansever bu trajik olguyu şiir karakteri Ruhi Bey’in şahsında ortaya koyar.

Bütün ölülerini gömen Ruhi Bey adeta küllerinden yeniden doğmuştur. Ahmet Oktay, *Ben Ruhi Bey Nasılım* adlı kitabı, bir aşma çabası olarak değerlendirir.⁴ Sonuçta, Ruhi Bey’in ölülerini gömmesi ile onun parçalanmış ‘ben’lerini ve kendiliğini oluşturmasını engelleyen, onu kendine ve dünyaya yabancılaştıran unsurları ortadan kaldırmasını çıkarabiliriz. İlgili şiir kitabında, kişinin varoluşunu engelleyen unsurlar toplumsal değil, bireyin geçmişiyle ilgilidir.

Bezik Oynayan Kadınlar (1982) adlı şiir kitabı, “Manastırlı Hilmi Bey’e Mektup(lar)”, “Cemal’in İç Konuşmaları”, “Seniha’nın Günlüğünden” ve “Ester’in Söyledikleri” adlı dört ayrı bölüm ve Cemile, Cemal, Seniha ve Ester adlı dört farklı anlatıcıdan ibarettir. Cemile, Cemal’in annesi, Seniha’nın ise kardeşidir; Ester ise bu aileden olmayan “Yahudi Matmazel”dir. Ester ile Seniha, bir randevu evi sahibi olan Muhasen’e giderler; Cemile ile Cemal ise ara sıra parklarda vakit geçirirler.

⁴ Geniş bilgi için bk. Ahmet Oktay, *İmkânsız Poetika*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.

Buradaki şiir karakterlerinin iç konuşmaları, onların bilinçaltını da ortaya koyar. Şiir kişilerinin anılarına yönelişi, psikanalitik bağlamda bilinçaltıyla doğrudan ilişkilidir. Psikolojide *bilinçaltı*, bütün anıları bir arada bulunduran bir *depo* olarak düşünülür. Çünkü bilinçaltı insan zihnindeki her şeyi kaydeder. Bunlardan başka bilinçaltı, kişiyi korumak için olumsuz duyguları bastırır, genellemeler yapar ve ilgiler kurar. Jung, daha önce belirttiğimiz gibi, psişenin bilinç, kişisel bilinçaltı, kolektif bilinçaltı olmak üzere üç seviyeden meydana geldiğini; bilincin, algılarımızı ve anılarımızı oluşturduğunu; arzular, dürtüler ve kişinin bastırıldığı duygu, düşünce ve deneyimlerin kişisel bilinçaltını oluşturduğu, bu deneyimlerin kompleksleri; duygu, anı ve isteklerin ise birleşik kompleksleri meydana getirdiğini ifade etmiştir.

“Manastırlı Hilmi Bey’e Mektuplar”ın ilk bölümünün anlatıcısı Cemile, anılarına gömülü biçimde yaşayan biridir. Cemile, içine kapanık Hilmi Bey’e mektuplar kaleme alır. Hilmi Bey diye birinin varlığı bile şüphelidir:

*“Suyu tutmak gibi bir şeydi hepsi
Günler —seni anımsadığım zaman—
Birden Kurtuluş'tan Taksim'e giden bir tramvay görüntüsü
Mavi bir elektrik çakımı tellerde
Sanki kar yağıyor da sürekli, Tepebaşı'ndayız
Karlar gıcırıyor ayaklarının altında
Besbelli Gümüşsuyu'ndayız, Rus lokantasındayız
“-Ne tuhaf, biz her zaman her yerdeyiz ikimiz-”*

(Manastırlı Hilmi Bey’e Üçüncü Mektup, *Manastırlı Hilmi Bey’e Mektup*, S.K. II, s. 260.)

*“Seni sevdiğimi unutmuşum Hilmi Bey
Seni de unutmak istiyorum artık
Unutmak! Ama nasıl
Sözgelimi çok hızlı oynuyorum beziği
İçkiyi çabuk çabuk içiyorum...”*

(Manastırlı Hilmi Bey’e Üçüncü Mektup, *Manastırlı Hilmi Bey’e Mektup*, S.K. II, s. 260)

Şiirin tümüne baktığımızda, Hilmi Bey tiplemesini Cemile’nin, hayal dünyasında kurgulayarak, geçmişte bu kişiyle bir ilişki yaşamış izlenimi verdiği görülür. Patolojik bir yapı gösteren Cemile’nin, bu davranışı ile arzularını, yaşayamadığı duygularını tatmin etmek ve bastırmak istediği anlaşılır.

“Cemal’in İç Konuşmaları”nda Cemal, çocukluğunu yeterince yaşamamış, içe kapanık biridir. Annesi Cemile, “*Nedense odasına kapandıkça Cemal*” (S.K.II, s. 256) ve “*Cemal odasından çıkmıyor*” (S.K.II, s. 257) diyerek, Cemal’in içe dönük yapısı hakkında bilgiler verir. Evden dışarı çıkmamak kişinin toplumdan soyutlandığı bir durumu gösterir. Psikanalitik bakışta evden dışarı çıkmama

hastalığı genel olarak panik bozukluk, takıntı (obsesyon), depresyon ve şizofreni hastalıklarını çağırır. Bu gibi hastalar evden dışarı çıkmak istemezler, hatta hastalığın şiddetine göre bir yere gitmezler.

Cemile daha sonra oğlunun çocukluğu için, “*Evet hiç çocuk olmadı Cemal / Olmayacak da*” (S.K.II, s. 257) diyerek, Cemal’in çocukluğunu yaşayamadığını belirtir. Cemal, “*Yaşlı bir çocuğum ben, çocukların en yaşlısı*” (S.K.II, s. 267) sözleriyle, bilinçaltındaki eskimişlik ve çürümüşlüğe gönderme yapar. Cemal’in bilinçaltında “yaşlı çocuk” olmanın yanı sıra, “içe kapanık bir anne” imgesi de yer alır. Anılarına takılıp kalan annesinin reel yaşama dair çatışmaları, Cemal’in de annesiyle benzer bir yapı göstermesine sebep olur.

Cemal, şiir boyunca uyumsuz, kendisine ve topluma yabancılaşmış biri olarak yer alır. Cemal’in “*Suyu musluktan içiyorum sık sık / Kimseye göstermeden / Böylece / Hiç mi hiç bitmiyor içmem*” (S.K.II, s. 268) sözleri, onun uyumsuz, yabancılaşmış ve çocukluğunu yaşayamamış olması ile ilgilidir. Cemal’in bilinçaltındaki bir başka husus ise babaannesinin ölümüdür. Bu ölüm olayı Cemal’in içe kapanıklığının bir başka sebebidir. Çocukluğunu iletişimin çok az olduğu bir evde geçiren Cemal, kendisiyle konuşur:

*“Odamın penceresi yok - daha iyi -
Kendime bakıyorum ben de
Kendimden sarkmış kollarıma
Kendimden damıtılmış gözlerime
- Bakmıyorum, duyuyorum onları sadece -
Böylesi iyi, çok iyi
Kapıyı kilitledin – kapımı-
Salonda gürültüler, ut sesleri”*

(Cemal’in İç Konuşmaları/II, *Bezik Oynayan Kadınlar*, S.K.II, s. 272)

Cemal, çıkmazlardan kurtulmak için iç dünyasına yönelir. O, kapının çalındığını hayal eder, aslında olmayan misafirleri eve alır, hatta onlara içki ikram eder:

*“Kapı mı çalınıyor ne -gidip açıyorum-
Kimse yok
Peki
Nasıl karşılanır yok olan bir şey
Karşılıyorum
Birlikte salona geçiyoruz.”*

(Cemal’in İç Konuşmaları/III, *Bezik Oynayan Kadınlar*, S.K.II, s. 279)

Cemal’in iç konuşmalarında geçen “kapının çalınması” ifadesi, onun hayattan beklentisi olduğunu gösterir; ancak kapıda kimsenin olmaması bir “yokluk” ve

hayal kırıklığını şeklinde yorumlanabilir. Cemal'in bilinçaltındaki "kapı", yalnızlıktan kurtulmanın bir imgesi olarak kendini gösterir. Kapının arkasında kimsenin olmaması, mutluluğun da yok olması demektir:

"Gezintiye çıkmış mutluluk o

O, yok olan şey

Büyüyünce bulacak

Büyüyünce sevecek beni."

(Cemal'in İç Konuşmaları/III, *Bezik Oynayan Kadınlar*, S.K.II, s. 281)

Şiir, kişinin bilinç ve bilinçaltı yönlerine seslenen bir tür olup psikoloji bilimi ile yakından ilişkilidir. Yukarıda incelediğimiz şiirlerde de görüldüğü gibi, Edip Cansever'in şiirlerinde bilinçaltının yansımalarını görmek mümkündür.

Sonuç

Geniş bir algılama gücüne sahip olan insan belleği, algıladığı her şeyin imgesini kendisinde saklar. Algıyla belleğe gelen şeyler burada depolanır ve yeri gelince ortaya çıkar. İmgeler çağrışım gücünün derinliği ile doğrudan ilgili olup psikanalizde önemli yere sahiptir. Psikanalizin kurucusu olan ve teorilerinde bilinçaltına büyük önem veren Sigmund Freud'a göre aslında hiçbir şey bellekten kaybolmaz. Şiirde genellikle günlük konuşma dilinin dışına çıkarılır. Şair, şiirini vücuda getirirken birtakım kelime oyunlarına, edebi sanatlara, imgelere vb. başvurur. Şiirin kaynağında bilinçaltının önemi yadsınamaz olduğu için, şairin poetikasına bilinçaltı ve bilinçdışının da yansıdığını ifade etmek gerekir. Bununla beraber şiir sadece bilinçaltından gelen unsurlarla kaleme alınmaz. Şiiri, bilinçle bilinçaltının müştereki olarak düşünmek doğru olur.

Edip Cansever'in poetikasında psikanalizin bilinçaltı ve bilinçdışı özelliklerini görmek mümkündür. Çünkü onun şiirinin karakteristiğinde bireyin psikolojik yapısının önemi büyüktür. Onun "Umutsuzlar Parkı", "Otel", "Mendilimde Kan Sesleri", "Ben Ruhi Bey Nasılım", "Manastırlı Hilmi Bey'e Mektup(lar)", "Cemal'in İç Konuşmaları", "Seniha'nın Günlüğünden" ve "Ester'in Söyledikleri" vb. şiirlerde bireyin bilinçaltını başarılı biçimde yansıtır.

Kaynakça

- Assman, Jann (2001). *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Atlı, Ferda (2012). "Edebi Metnin Ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History or Turcic*, Volume 7/3 Summer, Ankara.
- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*, (Çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Cansever, Edip (2008). *Sonrası Kalır I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Cansever, Edip (2008). *Sonrası Kalır II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cebeci, Oğuz (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Cüceloğlu, Doğan (2000). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Dirlikyapan, Murat Devrim (2003). *İkinci Yeni Dışında Bir Şair: Edip Cansever*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dirlikyapan, Murat Devrim (2007). *Phoenix'in Evrimi: Edip Cansever'de Dramatik Monolog*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Emre, İsmet (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Freud, Sigmund (2009). *Düşlerin Yorumu I*, (Çev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund (2010). *Düşlerin Yorumu II*, (Çev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund (1994). *Kendi Kendine Psikanaliz*, (Çev. Tahsin Büyükören), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- Jones, Ernest (2007). "Psikanaliz ve Folklor", (Çev. Banu Yılmaz), *Millî Folklor*, S. 74.
- Jung, Kalr Gustave (1996). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri/Konferanslar*, (Çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınevi: İstanbul.
- Karabulut, Mustafa (2011a). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer.
- Karabulut, Mustafa (2011b). "Edip Cansever'in "Medüza" Şiirine Varoloşçu Bir Bakış", *Erdem Dergisi*, S. 61, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Karabulut, Mustafa (2013). *Edip Cansever Şiiri*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara.
- Kavaz, İbrahim (1999). *Sait Faik Abasıyanık*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2009). "Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale", *Bilig Dergisi*, Yaz, S. 50.
- Köprülü, Özlem (2014). "Bilinçdışı Ve Dil", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3 Winter 2014, s. 951-958.
- Moran, Berna (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saydam, M. Bilgin (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Veysel (2008). "Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar'ın "Handan" Romanı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S. 2, Elazığ, s. 99-126.

- Şahin, Veysel (2009). “Necip Fazıl Kısakürek’in Şiirlerinde ‘Hayat ve Ölüm’ Trajedisi”, *Erdem Dergisi*, S. 53, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Şahin, Veysel (2013). “Oğuz Atay’ın Romanlarında Toplumsal Yabancılaşma”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer.
- Oktay, Ahmet (2008). *İmkânsız Poetika*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Onaran, Mustafa Şerif (2002). “Ömer Edip’ten Edip Cansever’e Şiirli Yol”, *Varlık*, S.1135/Nisan.
- Öcal, Oğuz (2009). “Edip Cansever’in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kırıkkale.

